

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
COĞRAFYA DERGİSİ

Sayı 18, Sayfa 57-70 İstanbul, 2009
Basılı Nüsha ISSN No: 1302-7212

Elektronik Nüsha ISSN No: 1305-2128

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE
KÜTAHYA ŞEHRİNİN YAPI TAŞLARI: MAHALLELER

The Cornerstones Of The City Of Kütahya
From The Ottoman Period until Today: Quarter

Mehmet BAYARTAN

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

byrtn@istanbul.edu.tr

Alındığı tarih: 11.11.2009; Kabul tarihi: 31.05.2010

Özet:

Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Kütahya şehri, her dönemi ayrı bir öneme sahip geniş bir yelpazede, farklı bilim alanlarının çeşitli değerlendirmelerine ışık tutabilecek bir yerleşim alanı olmuştur. Kütahya'nın sahip olduğu bu çeşitlilik içinde Osmanlı döneminin izlerini taşıyan mahalleler, günümüze kadar değişmeden gelen önemli bir kültür göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada, Kütahya şehrinin XVI. yüzyıldan günümüze kadar olan tarihsel süreci mahalle bazlı izlenerek, mahallelerin, şehrin gelişiminde, özellikle de fiziksel görünümünde nasıl bir etki yarattığı araştırılmıştır. Çalışmanın kaynaklarını Osmanlı arşiv belgeleri ve bu konuda yapılmış çalışmalar oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Kütahya, Şehir, Tarihi Coğrafya, Mahalle.

Abstract:

The city of Kütahya, which has hosted so many civilisations throughout history, has been a residential area that can, through a wide range of periods with their own specific significances, shed light on the studies of may different fields of science. Within this variety of the city, quarters wich carry the signs of the Ottoman period, present themselves as important manifestations of culture that have managed to survive without changes

In this article, the historical period of the city of Kütahya from the 16th century until today has been analysed on the basis of district and the way the quarter have influenced the development and, especially, the physical apparence of the city has been examined. The resources of the artichel consist of the Ottoman archival documents and various studies on this subject.

Key Words: Kütahya, City, Historical Geography, Quarter

GİRİŞ:

Genel olarak Osmanlı'dan günümüze kadar şehirlerin en küçük idari birimini teşkil eden mahalleler, aynı zamanda şehrin idari mekanizmasının işleyişinde büyük rolü ve önemi olan birimlerdir (Bayartan, 2005:94). Bu yönüyle mahalleler, özellikle Türk şehir sisteminin önemli bir göstergesi olarak günümüze kadar varlığını devam ettiren, her biri şehri karakterize eden fakat kendi içinde farklı özelliklere sahip birimlerdir.

Mahalle, Osmanlı şehirlerinin yerleşme yapısı içerisinde yer alan şehrin bir birimidir. Şehrin merkezi olarak nitelendirilen alanda dahil olmak üzere merkezden itibaren çevreye doğru bir yayılım gösteren mahallelerin her biri başlı başına bir yerleşim birimi olarak şehrin vazgeçilmez unsurlarıdır. Şehrin gelişimi açısından mahalleleri iki bakımdan ele almak gerekir; bunlardan birincisi, şehri bir bütün olarak düşündüğümüzde bu bütünün her bir parçası olarak mahalle, en küçük idari, sosyal ve ekonomik bir birim olarak karşımıza çıkar. İkincisiyse; şehirlerin fiziksel gelişimlerini mahalleler vasıtasıyla sürdürmeleridir. Şehirlerin mahallelere, mahallelerin de şehirlere karşılıklı katkıları mevcuttur ve bunlar birbirlerinden etkilenmektedir. Dolayısıyla semt veya mahalle çalışmalarında bu husus dikkatten uzak tutulmamalıdır. Bir mozaikte olduğu gibi, her mahalle veya semt bir rengi ve figürü temsil ederken, aynı zamanda objenin bütünlüğüne de katkıda bulunmakta ve onun ayrılmaz bir parçası niteliğini taşımaktadır (Göney, 2009:47).

Tarihsel süreç içerisinde Kütahya şehrinin gelişimi, kaleden itibaren ovaya doğru mahalleler halinde olmuştur. Bu gelişim içinde mahallelerin her biri şehrin bir parçası olarak şehrin bütününe şekillendirmede esas teşkil etmiştir.

XVI. yüzyılda Kütahya Şehrinin mahalleleri:

Kütahya'nın kesin olarak Osmanlı yönetimine geçmesiyle (1429) Kütahya şehri bir sancak merkezi olmuştur. Kütahya şehrinin mahallelerine ait bilgilere XVI. yüzyıldan itibaren ulaşmaktayız. Dolayısıyla XVI. yüzyıla kadarki süreç içinde şehrin mahalleleriyle ilgili elde edebildiğimiz bilgiler, XVI. yüzyıla ve sonrasına aittir.

Osmanlı dönemi Kütahya şehri mahalleleriyle ilgili ilk kaynaklardan olan tahrir defterleri bizlere bu konuda önemli bilgiler vermektedir. 1520, 1530 ve 1571 tarihlerine ait tahrir kayıtlarında şehrin mahallelerine ait bilgiler mevcuttur. Bu yüzyılda yapılan sayımlardan elde edilen bilgiler 1520 tarihli 49 numaralı tapu tahrir defterlerine aittir. Mahallelerle ilgili diğer tarihlere ait bilgiler, 1530 tarihli 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu defterinde ve 1571 tarihli Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivine ait defterde yer almaktadır (Çetin, 1981:1483-1485). XVI. yüzyılda yazılmış olan bu defterlerde şehrin mahallelerine dair bulunan verilerden mahallelerin değişim ve gelişimiyle ilgili bilgiler edinebilmekteyiz.

XVI. yüzyılda Kütahya şehrine ait 1520, 1530 ve 1571 tarihlerine ait tahrir defterinden edinilen bilgiye göre şehrin 1520'de 28 mahallesi bulunmaktaydı (Tablo: 1), 1520 tahririne göre şehrin 25 mahallesi Müslüman, 3 mahallesi ise gayr-i müslim mahallelerini oluşturmaktaydı¹.

1530 tahririne baktığımızda bu tarihte yapılan sayımlara göre şehre beş mahalle eklenmek suretiyle mahalle sayısının 33'e ulaştığını görmekteyiz (Tablo 2). Şehrin yine 3 mahallesi gayr-i müslim mahalle idi.

1571 tarihine gelindiğinde ise şehrin mahalle sayısı 37 olmuştur (Tablo 3). 1571 tarihinde yapılan tahririne göre yine şehrin mahalleleri arasında 3 gayr-i müslim mahalle bulunmaktaydı.

¹ Osmanlı yönetimi gayr-ı müslimlerin farklı mahallelerde bir arada yaşaması ve faaliyetlerini sürdürmesi veya müslümanlarla aynı mahalleyi paylaşmaları konusunda serbestiyet tanımıştır. Fakat belgelerde hangi dinden oldukları mutlaka belirtilmiştir.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KÜTAHYA ŞEHRİNİN YAPI TAŞLARI: MAHALLELER

Böylece 1520 ile 1571 yılları arasındaki 51 yıllık süreç içerisinde 9 mahalle eklenmek suretiyle mahalle sayısı 28'den 37'ye ulaşmıştır. Bu artış şehrin öneminin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kütahya şehrinde gerçekleştirilen bu üç tahrirde 51 yıllık süreç içerisinde mahalle sayısındaki artışın iki esas nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Celali isyanları ki, kırdan kente (hatta kentten kente) büyük oranda göç yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Göçle meydana gelen nüfus artışı yeni iskan alanlarının açılmasına ve böylece şehrin genişlemesine sebep teşkil etmiştir. Bu suretle mahalle sayısında da bir artış kaydedilmiştir.

Şehirde mahalle sayısının artışına sebep olan ikinci husus ise, şehrin bu dönemlerde önemi gittikçe artan bir idarî merkez olmasıdır. Bu husus şehrin aynı zamanda devlet tarafından sürekli izlenen ve korunan bir merkez olmasını sağlıyordu. Dolayısıyla şehrin güvenli bir merkez olması, çevre yerleşmelerdeki halkın can ve mal kaygısı olmadan güven içerisinde yaşama isteği, şehrin bu dönemlerde bir cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Şehrin bu dönemde güvenli olması çevreden şehre doğru bir çekim oluşturmuştur. Kütahya şehrinin çevreden gelen insanların can ve mal güvenliğini sağlayacak bir merkez olarak benimsenmiş olması şehrin nüfus açısından kalabalıklaşmasına ve dolayısıyla yeni iskân alanlarının açılmasına böylece mahallelerin de sayısal artışına sebebiyet vermiştir.

XVI. yüzyıldan itibaren günümüze kadarki süreç içerisinde Kütahya şehrinin mahalleleriyle ilgili çeşitli kayıtlardan elde ettiğimiz bilgilere göre mahalle sınırlarını tespit etmek imkân dahilinde olmamıştır. Nitekim aşağıda vermeye çalıştığımız listelerde yer alan çeşitli dönemlere ait mahallelerin bazılarının isimi değiştirilmiş, bazı mahallelerin de birleştirilmesi suretiyle tek bir mahalleye dönüştürüldüğü izlenimi doğmaktadır. Örneğin bazı mahallelerin adı sadece tek bir dönemde geçmektedir. Bu mahallelerin şehrin gelişimini sürdürmesi esnasına ortadan kaybolması mümkün olmadığından muhtemelen isim değişikliğine uğramış veya yukarıda da ifade edildiği gibi birkaç mahallenin birleştirilmesiyle yeni bir mahalle oluşturulmuştur. Bununla birlikte mahallelerin fiziksel olarak değişimiyle ilgili herhangi bir malumat bulunmamaktadır.

Tablo 1: 1520'de Kütahya şehrinin mahalleleri.

1	Ahi Erbasan Mahallesi	15	Hisar Bey Camii Mahallesi
2	Ahi Mustafa Mahallesi	16	İshak Fakih Mahallesi
3	Bezirci Mahallesi	17	Kadı Şeyh Mahallesi
4	Bölücek Mahallesi	18	Kemaleddin Paşa Mahallesi
5	Börekçiler Mahallesi	19	Ma'ruf Mahallesi
6	Cemaleddin Mahallesi	20	Meydan Mahallesi
7	Çerçi Mahallesi	21	Pirler Mahallesi
8	Çukur Mahallesi	22	Polad Bey Mahallesi
9	Dibek Mahallesi	23	Sultan Bağı Mahallesi
10	Dükkancılar Mahallesi	24	Şehre Küstü Mahallesi
11	Efendi Bula Mahallesi	25	Veled-i Gune Mahallesi
12	Hacı Ahmet Mahallesi	26	Yahudiyan Mahallesi
13	Hacı Süleyman Mahallesi	27	Rumiyan Mahallesi
14	Hisar Mahallesi	28	Ermeniyan Mahallesi

Tablo 2: 1530'da Kütahya şehrinin mahalleleri.

1	Ahi Erbasan Mahallesi	18	İshak Fakih Mahallesi
2	Ahi İzzeddin Mahallesi	19	Kadı Şeyh Mahallesi
3	Ahi Mustafa Mahallesi	20	Kemaleddin Paşa Mahallesi
4	Balıklı Mahallesi	21	Ma'ruf Mahallesi
5	Bölücek Mahallesi	22	Meydan Mahallesi
6	Börekçiler Mahallesi	23	Pirler Mahallesi
7	Cemaleddin Mahallesi	24	Pırpırcılar Mahallesi
8	Çerçi Mahallesi	25	Polad Bey Mahallesi
9	Çukur Mahallesi	26	Servi Mahallesi
10	Dibek Mahallesi	27	Sultan Bağı Mahallesi
11	Dükkancılar Mahallesi	28	Şehre Küstü Mahallesi
12	Efendi Bula Mahallesi	29	Veled-i Gune Mahallesi
13	Hacı Ahmet Mahallesi	30	Yeni Hisar Mahallesi
14	Hacı İbrahim Mahallesi	31	Yahudiyan Mahallesi
15	Hacı İlyas Mahallesi	32	Rumiyan Mahallesi
16	Hacı Süleyman Mahallesi	33	Ermeniyan Mahallesi
17	Hisar Bey Camii Mahallesi		

Tablo 3: 1571'de Kütahya şehrinin mahalleleri.

1	Ahi Erbasan Mahallesi	20	Hüseyin Paşa Mahallesi
2	Ahi İzzeddin Mahallesi	21	İshak Fakih Mahallesi
3	Ahi Mustafa Mahallesi	22	Kadı Şeyh Mahallesi
4	Balıklı Mahallesi	23	Kemaleddin Paşa Mahallesi
5	Bezirci Mahallesi	24	Ma'ruf Mahallesi
6	Bölücek Mahallesi	25	Meydan Mahallesi
7	Börekçiler Mahallesi	26	Orta Mahallesi
8	Cedid Mahallesi	27	Orta Hisar Mahallesi
9	Cemaleddin Mahallesi	28	Pirler Mahallesi
10	Çerçi Mahallesi	29	Polad Bey Mahallesi
11	Çukur Mahallesi	30	Servi Mahallesi
12	Dibek Mahallesi	31	Sultan Bağı Mahallesi
13	Dükkancılar Mahallesi	32	Şehre Küstü Mahallesi
14	Efendi Bula Mahallesi	33	Veled-i Gune Mahallesi
15	Hacı Ahmet Mahallesi	34	Yeni Hisar Mahallesi
16	Hacı Evren Mahallesi	35	Yahudiyan Mahallesi
17	Hacı İbrahim Mahallesi	36	Rumiyan Mahallesi
18	Hacı İlyas Mahallesi	37	Ermeniyan Mahallesi
19	Hacı Süleyman Mahallesi		

XVI. yüzyılda yapılan sayımlardan elde ettiğimiz listelerde görüldüğü gibi şehrin üç ayrı döneme ait (1520-1530-1571) mahalle sayılarında değişiklikler bulunmaktadır. Bunları kısaca belirtecek olursak.

1520 tarihine ait listede; Ahi İzzeddin mahallesi, Balıklı mahallesi, Cedid mahallesi, Hacı Evran mahallesi, Hacı İbrahim mahallesi, Hacı İlyas mahallesi, Hüseyin Paşa mahallesi, Orta mahalle, Orta Hisar mahallesi, Pırpırcılar mahallesi, Servi mahallesi ve Yeni Hisar mahallesi olmak üzere 12 mahallenin adı bu tarihte geçmemektedir.

1530 tarihine ait listede; Bezirci mahallesi, Cedid mahallesi, Hacı Evran mahallesi, Hisar mahallesi, Hüseyin Paşa mahallesi, Orta mahallesi ve Orta Hisar mahallesi olmak üzere toplam 7 mahallenin adı bu tarihte bulunmamaktadır.

1571 tarihinde gerçekleştirilen tahririne ait listede; Hisar mahallesi, Hisarbey mahallesi ve Pırpırcılar mahallesi olmak üzere toplam 3 mahallenin adı bu tarihte bulunmamaktadır.

Netice itibarıyla 1520-1571 tarihleri arasında toplam 40 mahallenin adı geçmektedir. Bu mahallelerin bir kısmı sadece tek bir tarihte (1520'de Hisar mahallesi, 1530'da Pırpırcılar mahallesi, 1571'de Cedid mahallesi, Hacı Evran mahallesi, Hüseyin Paşa mahallesi, Orta mahalle ve Orta Hisar mahallesi), bir kısmı sadece iki tarihte (1520-1530 tarihlerinde Hisar Bey Camii mahallesi; 1520-1571 tarihlerinde Bezirci mahallesi; 1530-1571 Ahi İzzeddin mahallesi, Balıklı mahallesi, Hacı İbrahim mahallesi, Hacı İlyas mahallesi, Servi mahallesi ve Yeni Hisar mahallesi), büyük bir kısmı da her üç tarihte adı geçen mahalleler (1520-1530-1571 tarihlerinde Ahi Erbasan mahallesi, Ahi Mustafa mahallesi, Bölücek mahallesi, Börekçiler mahallesi, Cemaleddin mahallesi, Çerçi mahallesi, Çukur mahallesi, Dibek mahallesi, Dükkancıklar mahallesi, Efendi Bola mahallesi, Hacı Ahmed mahallesi, Hacı Süleyman mahallesi, İshak Fakih mahallesi, Kadışeyh mahallesi, Kemaleddin Paşa mahallesi, Maruf mahallesi, Meydan mahallesi, Pirlar mahallesi, Polad Bey mahallesi, Sultanbağı mahallesi, Şehreküstü mahallesi, Veled-i Gune mahallesi, Yahudiyan mahallesi, Rumiyan mahallesi ve Ermeniyan mahallesi) olarak belirlenmiştir. Buna göre sadece bir tarihte adı geçen mahalle sayısı 7, her iki tarihte adı geçen mahalle sayısı 8 ve her üç tarihte adı geçen mahalle sayısı da 25'tir.

XVII. yüzyılda Kütahya Şehrinin Mahalleleri:

XVII. yüzyıl mahallelerine dair çalışmamızda, meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin eseri Seyahatname'den² ve bu konuda yapılmış araştırmalardan (Kale, 1968) faydalandık. Şehrin bu yüzyıldaki mahalle sayısı 35'tir³.

Tablo 4: XVII. yüzyılda Kütahya şehrinin mahalleleri⁴.

1	Balıklı Mahallesi	19	Hacı Ahmet Mahallesi ⁵
2	Börekçiler Mahallesi	20	Ahi Evren Mahallesi
3	Cedid Mahallesi ⁶	21	Hacı İbrahim Mahallesi
4	Cemaleddin Mahallesi	22	İshak Fakih Mahallesi
5	Lala Hüsayin Paşa Mahallesi	23	Kadı Şeyh Mahallesi
6	Maruf Mahallesi	24	Şehre Küstü Mahallesi ⁷
7	Meydan Mahallesi	25	Paşam Mahallesi ⁸
8	Pirler Mahallesi	26	Saray Mahallesi
9	Servi Mahallesi	27	Ahi İzzettin Mahallesi
10	Sultanbağı Mahallesi	28	Hacı İlyas Mahallesi ⁹
11	Ahi Erbasan Mahallesi	29	Buladin Mahallesi
12	Ahi Mustafa Mahallesi	30	Büyük Orta Mahallesi ¹⁰
13	Bezirciler Mahallesi ¹¹	31	Küçük Orta Mahallesi ^{13a}
14	Çerçi Süleyman Mahallesi	32	Çinici Kefere Mahallesi
15	Çukur Mahallesi	33	Lala Mahallesi
16	Dibek Mahallesi	34	Konak Mahallesi ¹²
17	Dükkancılar Mahallesi ¹³	35	Bölücek Mahallesi ¹⁴
18	Efendi Bola Mahallesi ¹⁵		

Mahallelerle ilgili XVIII. yüzyıla ait elimizde herhangi bir bilgi olmadığından ve bu konuda henüz bir çalışma yapılmamış olmasından dolayı şehrin bu döneminde mahallelerle ilgili bilgi verilememektedir.

² Evliya ÇELEBİ, 1935, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c:IX, sf.19.

³ B.O.A. Kamil Kepeci Tasnifi, Kütahya Livasının Avarızhaneleri (1675), No:2693 s.2v.d.

⁴ Evliya Çelebi'nin eserinde Gökçimen Mahallesi, Böğrücük Mahallesi, Akındıyolu Mahallesi, Yeni Mahalle, Mumcular Mahallesi, Zereğen Mahallesi ve Bunların dışında 3 rum ve 3 ermeni mahallesi olduğu kayıtlıdır ki, bunlar arşiv vesikalarında bulunmamaktadır.

⁵ Evliya Çelebi'nin eserinde "Hacı Ahmed Mahallesi"nin adı "Analıca Mahallesi" olarak geçmektedir.

⁶ Evliya Çelebi'nin eserinde "Cedid Mahallesi"nin adı geçmemektedir.

⁷ Evliya Çelebi'nin eserinde "Şehreküstü Mahallesi"nin adı "Şareküstü" olarak kaydedilmiştir.

⁸ Evliya Çelebi'nin eserinde "Paşam Mahallesi"nin adı geçmemektedir.

⁹ Evliya Çelebi'nin eserinde "Hacı İlyas Mahallesi"nin adı geçmemektedir.

^{10-13a} Evliya Çelebi'nin eserinde "Büyük Orta ve Küçük Orta Mahalleleri"nin adı "Orta Mahalle" şeklinde geçmektedir.

¹¹ Evliya Çelebi'nin eserinde "Bezirciler Mahallesi"nin adı "Bezirciler Mahallesi" olarak kaydedilmiştir.

¹² Evliya Çelebi'nin eserinde "Konak Mahallesi"nin adı geçmemektedir.

¹³ Evliya Çelebi'nin eserinde "Dükkancılar Mahallesi"nin adı "Kancık Mahallesi olarak kaydedilmiştir.

¹⁴ Evliya Çelebi'nin eserinde "Bölücek Mahallesi"nin adı geçmemektedir.

¹⁵ Evliya Çelebi'nin eserinde "Efendi Bola Mahallesi"nin adı geçmemektedir.

XIX. yüzyılda Kütahya Şehrinin Mahalleleri:

Kütahya şehrinin XIX. yüzyıla ait bilgileri 1844 yılında gerçekleştirilmiş olan sayımlarının yazıldığı temettuat defterlerinden elde etmekteyiz. Bu dönemde şehrin 31 mahallesi bulunmaktaydı¹⁶.

Tablo 5: XIX. yüzyılda Kütahya şehrinin mahalleleri.

1	Ahi Evran Mahallesi	17	Hisaraltı Mahallesi
2	Ahi Mustafa Mahallesi	18	İshak Fakih Mahallesi
3	Balıklı Mahallesi	19	Kadışeyh Mahallesi
4	Bezirciler Mahallesi	20	Kale-i Sagir Mahallesi
5	Bölücek Mahallesi	21	Könan Mahallesi
6	Börekçiler Mahallesi	22	Lala Hüseyin Paşa Mahallesi
7	Cedit Mahallesi	23	Ma'ruf Mahallesi
8	Cemaleddin Mahallesi	24	Meydan Mahallesi
9	Çerçi Müslüman Mahallesi	25	Paşam Mahallesi
10	Çukur Mahallesi	26	Pirler Mahallesi
11	Dibek Mahallesi	27	Poladbey Mahallesi
12	Dükkancık Mahallesi	28	Saray Mahallesi
13	Efendi Bula Mahallesi	29	Servi Mahallesi
14	Gazi Erbasan Mahallesi	30	Sultan Bağı Mahallesi
15	Hacı Ahmet Mahallesi	31	Şhreküstü Mahallesi
16	Hacı İbrahim Mahallesi		

Günümüzde Kütahya Şehrinin Mahalleleri:

Günümüzde Kütahya şehrinin mahalle sayısı 38'dir. Bu mahallelerle ilgili liste tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Günümüzde Kütahya şehrinin mahalleleri.

1	Alipaşa Mahallesi	20	Mehmet Akif Ersoy Mahallesi
2	Bahçelievler Mahallesi	21	Meydan Mahallesi
3	Balıklı Mahallesi	22	Müderriş Mahallesi
4	Börekçiler Mahallesi	23	Okmeydanı Mahallesi
5	Cedit Mahallesi	24	Osmangazi Mahallesi
6	Cemalettin Mahallesi	25	Otuzağustos Mahallesi
7	Cumhuriyet Mahallesi	26	Paşamsultan Mahallesi
8	Evliyaçelebi Mahallesi	27	Pirler Mahallesi
9	Fatih Mahallesi	28	Saray Mahallesi
10	Fuatpaşa Mahallesi	29	Servi Mahallesi
11	Gaybiefendi Mahallesi	30	Sultanbağı Mahallesi

¹⁶ Bu defterler arasında Bölücek mahallesine ait defter çürük olduğundan bu deftere ait bilgilere ulaşamadık.

12	Gazikemal Mahallesi	31	Vefa Mahallesi
13	Gültepe Mahallesi	32	Yenidoğan Mahallesi
14	Hamidiye Mahallesi	33	Yetmişbeşinciyl Mahallesi
15	İstiklal Mahallesi	34	Yıldırım Beyazıt Mahallesi
16	Lala Hüseyin Paşa Mahallesi	35	Yunus Emre Mahallesi
17	Maltepe Mahallesi	36	Yüzüncüyl Mahallesi
18	Maruf Mahallesi	37	Zafertepe Mahallesi
19	Mecidiye Mahallesi	38	Ziraat Mahallesi

XVI. yüzyıldan 17 günümüze kadarki tarihsel süreç içerisinde incelenen kayıtlara göre elde edilen listelere bakıldığında, şehrin mahalleleriyle ilgili birkaç değişim dikkat çekicidir. Mahallelerdeki bu değişimi, çeşitli dönemlerde bazı mahalleler sadece belli bir dönem içerisinde yer alırken bazı mahalleler de uzun bir dönem kendisini muhafaza etmeyi sürdürme şeklinde görmekteyiz. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadarki süreç içerisinde bu değişimi şu şekilde incelemek mümkündür.

a) XVI. yüzyıldan günümüze kadar isim değiştirmemiş olan mahalleler:

Şehre ait on mahalle isimleri değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Bu mahalleler; Balıklı mahallesi, Börekçiler mahallesi, Cedit mahallesi, Cemaleddin mahallesi, (Lala) Hüseyin Paşa mahallesi, Maruf mahallesi, Meydan mahallesi, Pirlar mahallesi, Servi mahallesi ve Sultanbağı mahallesidir.

b) Üç Dönemde Adı Geçen Mahalleler:

Kütahya şehrinin mahallerine ait bir diğer gösterge de üç dönemde adını korumuş mahallerin varlığıdır. Her üç dönemde mahalle isimleri değişmemiştir.

XVI.-XVII.-XIX. yüzyıllarda adı geçen mahalleler: Ahi Erbasan mahallesi, Ahi Mustafa mahallesi, Bezirciler mahallesi, Bölücek mahallesi, Çerçi mahallesi, Çukur mahallesi, Dibek mahallesi, Dükkancıklar mahallesi, Efendi Bola mahallesi, Hacı Ahmed mahallesi, Ahi Evran mahallesi, Hacı İbrahim mahallesi, İshak Fakih mahallesi, Kadı Şeyh mahallesi, Poladbey mahallesi, ve Şehre Küstü mahallesi olmak üzere toplam 16 mahalle her üç dönemde de adı geçen mahalleler olarak kaydedilmiştir.

XVII.-XIX. yüzyıllarda ve Günümüzde adı geçen mahalleler: Paşam (Paşamsultan) mahallesi ve Saray mahallesi olmak üzere toplam iki mahalle.

c) İki Dönemde Adı Geçen Mahalleler:

Kayıtlardan edindiğimiz bilgilere göre şehrin bazı mahallelerinin sadece iki dönemde adının geçtiğini görmekteyiz.

XVI.-XVII. yüzyıllarda adı geçen mahalleler: Ahi İzzeddin mahallesi ve Hacı İlyas mahallesi olmak üzere toplam iki mahalle.

d) Sadece bir dönemde adı geçen mahalleler:

Şehrin mahallelerine ait bilgilerin bulunduğu kayıtlarda, bazı mahallelerin adları sadece belli bir dönemde geçmekteydi. Bu mahallelere dair -ulaşabildiğimiz kadarıyla- daha sonraki dönemlerde hiçbir kayda rastlanmamaktadır.

XVI. yüzyılda adı geçen mahalleler: Hacı Süleyman mahallesi, Kemaleddin Paşa mahallesi, Orta mahalle, Orta Hisar mahallesi, Veled-i Gune mahallesi ve Yeni Hisar mahallesi olmak üzere toplam 6 mahalle müslüman halkın yaşadığı mahalleler idi. Bunlarla birlikte gayr-i müslim halkın yaşadığı 3 mahalle olan Ermeniyan mahallesi, Yahudiyen

¹⁷ XVI. yüzyıl olarak son sayım olması itibarıyla 1571 tarihi esas alınmıştır.

mahallesi ve Rumiyan mahallesi ile toplam 9 mahallenin adı sadece XVI. yüzyılda geçmektedir.

XVII. yüzyılda adı geçen mahalleler: Büyük Orta mahallesi, Çinici Kefere mahallesi, Konak mahallesi, Küçük Orta mahallesi, Lala mahallesi olmak üzere toplam 5 mahallenin adı sadece XVII. yüzyılda geçmektedir.

XIX. yüzyılda adı geçen mahalleler: Hisaraltı mahallesi, Kale-i Sagir mahallesi ve Gönen mahallesi olmak üzere toplam 3 mahallenin adı sadece XIX.yüzyılda geçmektedir.

Günümüz Kütahya Şehrinin mahalleleri: Ali Paşa mahallesi, Bahçelievler mahallesi, Cumhuriyet mahallesi, Evliya Çelebi mahallesi, Fatih mahallesi, Fuat Paşa mahallesi, Gaybi Efendi mahallesi, Gazi Kemal mahallesi, Gültepe mahallesi, Hacı Azizler mahallesi, Hamidiye mahallesi, İstiklal mahallesi, Maltepe mahallesi, Mecidiye mahallesi, Müderris mahallesi, Okmeydanı mahallesi, Osman Gazi mahallesi, Otuzagustos mahallesi, Vefa mahallesi, Yenidoğan mahallesi, Yetmişbeşinciyl mahallesi, Yıldırım Beyazid mahallesi, Yunus Emre mahallesi, Yüzüncü Yıl mahallesi, Zafertepe mahallesi ve Ziraat mahallesi olmak üzere günümüze ait toplam 26 mahallenin adına daha önceki dönemlerde rastlanmamaktadır.

Kütahya Şehrinin Gelişimi:

Şehrin geleneksel yerleşme çekirdeğini, Hisar ve Hıdırlık tepeleri önündeki kesim oluşturmaktadır. Bu iki tepe arasından geçen ve şehrin yerleşme alanını kuzey-güney doğrultuda bölen Kapan deresi, Porsuk nehrine dökülen Felent çayının bir koludur. Kent, hisar kalıntılarının bulunduğu tepenin eteklerinden, kuzeyindeki ovaya doğru yayılmıştır. Dolayısıyla yeni mahallelerin tümü ovadadır.

Kütahya şehrinde tarihî gelişim esas alındığında ilk dikkati çekici husus, şehrin Yellice dağının yamacında yer alması ve hemen önünde uzanan geniş ovaya doğru uzanmasıdır. Bu husus, Kütahya'yı ziyaret eden seyyahların da öncelikli olarak dikkatini çekmiştir. Gerçekten de şehir, kuruluş itibarıyla, Yellice dağının yamaçlarında eski kalenin bulunduğu mevkide iken zamanla bilhassa Türk hakimiyeti devresinde nüfusun artış göstermesi ve bundan daha da önemli olarak dini abideler ve hayır eserlerinin inşasıyla ovaya doğal bir genişleme göstermiştir. Bu genişleme, kaleden itibaren önceleri ovaya doğru üzerinde yer aldığı topografyaya uygunluk göstermek suretiyle dağ eteği ovasının yelpaze şeklinde bir yayılım göstermiş olduğu ovaya kadar inmiş, daha sonra da doğu-batı yönünde gelişme kaydetmiştir.

Burada, Kapan deresinin ikiye böldüğü alanda yer alan Balıklı, Paşam ve Sultanbağı mahalleleriyle biraz daha kuzeydeki Pirlar ve Servi mahalleleri, kale dışındaki en eski yerleşmelerdir.

Hıdırlık tepesi ve gerisindeki yükselti nedeniyle güneye doğru gelişemeyen şehir, kuzeydeki ova yönünde ve ovadaki doğu-batı doğrultulu yamaç boyunca yayılmıştır. Bu gelişme biçimi, kentin çok sayıda su kaynağından yararlanmasını sağlamıştır. Kuzeyde kurulan yeni mahalleler, tarihsel yerleşme çekirdeğinin dışında gelişen ilk mahalleler, Servi ve Pirlar mahallelerinin kuzeybatısındaki Cemalettin, Cedid ve Lala Hüseyin Paşa mahalleleridir.

Cumhuriyet döneminde şehir, kuzey istikametinde bağlık bahçelik olarak gelişmiş, sanayileşmenin başlamasıyla sıkıntılar baş göstermiş bu nedenle şehir, batı-doğu istikametinde yayılmıştır.

Daha sonra demiryolu-azot fabrikası-askerî alanlar ve Yellice sırtları arasında sıkışmış yerleşmenin ¼'üne yakın bölümü sit alanı olarak belirlenmiş, yeni gelişme alanları bunun dışına kaydırılmıştır.

Şehir dört yöndeki bu sınırlar arasında kalan boşluklarda, kuzeydoğuda İstanbul yolu, güneydoğuda Afyon yolu boyunca, batı ve güneybatıda eğimli kesimlere doğru gelişmektedir.

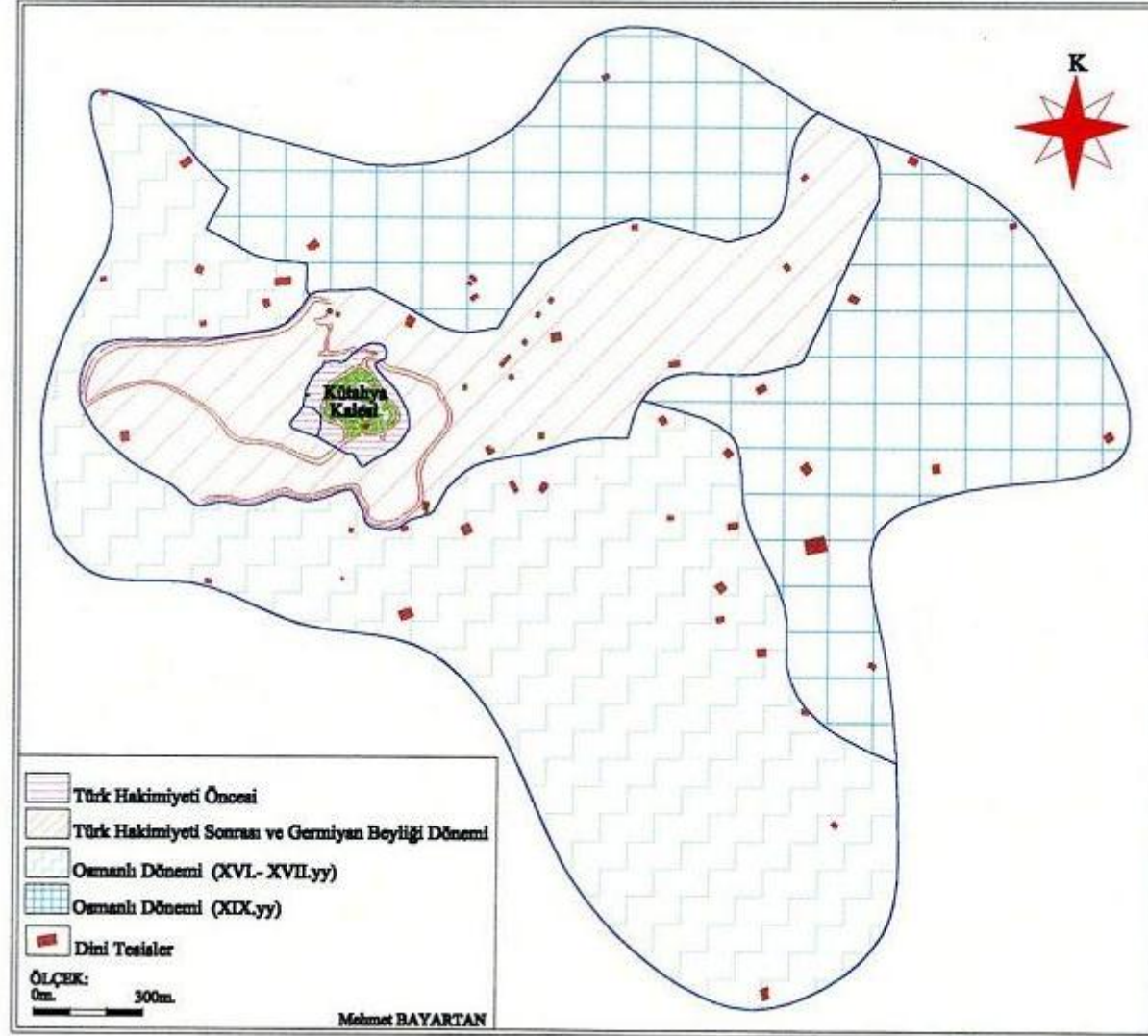
1970 sonrasında gelişen yeni mahallelerden Yenidoğan ve Fatih mahalleleri güneydoğuda Afyonkarahisar yolu, Vefa mahallesi ise, kuzeydoğuda İstanbul yolu üzerinde yer almaktadır. Batıdaki gelişme ise, daha çok eğimli alan üzerinde ve kuzeybatıda yer alan sanayi bölgesini çevreleyen gecekondulaşma biçimindedir. Bu gecekondu bölgelerinin en önemlileri, Evliya Çelebi mahallesi ile Sultanbağı Mahallesi'nin dış kesimindedir.

SONUÇ:

Son yılların yeni yerleşmeleri, sanayiinin getirdiği yeni konut alanları ihtiyacı, eski çekirdeğin dışına kaydırılmıştır. Böylece, demiryolu – azot fabrikası – askerî tesisler – Yellice sırtları arasında sıkışmış olan yerleşme, nefes alabilmek için bu sınırlara dayanana kadar eski çekirdeğin dışına doğru yönlendirilmiştir. Bu durumu Anadolu'daki tarihî kentlerimize güzel bir örnek olarak gösterebiliriz. Bu gelişme sonucunda, son yıllarda bayındırlık alanında önemli gelişmeler kaydeden Kütahya'da mimari miras oldukça iyi biçimde korunabilmiştir. Anıtlar, konutlar ve eski mahallelerin ahşap-kerpiç karışımı, kiremitli evleriyle eski çekirdeği, çarşı bölgesiyle ve çeşmeleriyle geçmişini yaşayabilmek Kütahya'da hâlâ mümkündür.

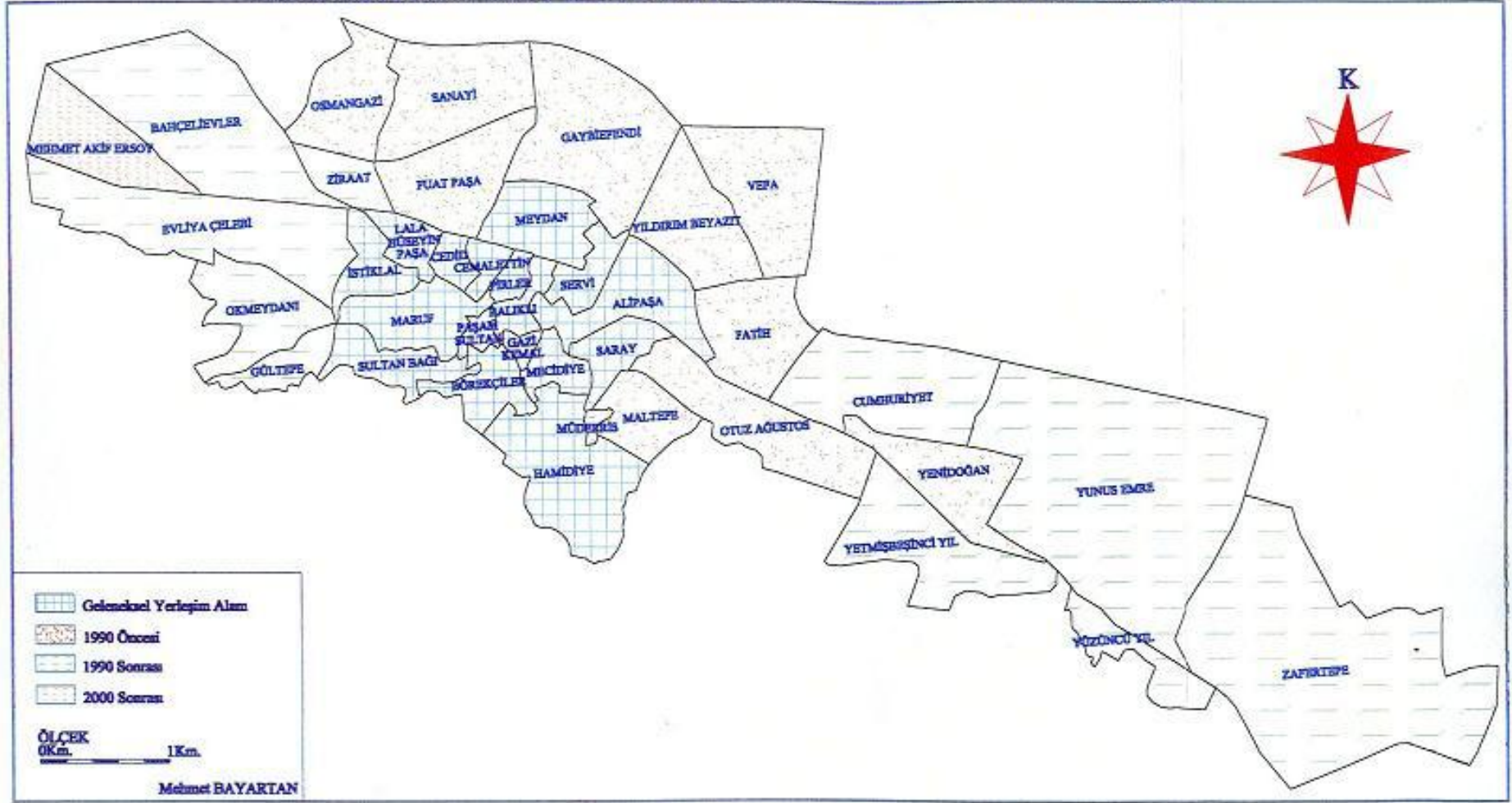
Geleneksel kent kültürünün yaşandığı Kütahya'da her biri ayrı bir tarih unsuru olarak nitelendirilebilecek ve her biri kendi içinde ayrı bir dünya olan mahalleler, gerek toplumsal gerekse coğrafi açıdan değerlendirilebilecek yapı taşlarıdır. Bu nedenle korunması, tanıtılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadırlar. Şüphesiz sadece Kütahya değil aynı zamanda tarihsel ve kültürel mirasın izlerini taşıyan her yer bu değerlerle, bu bakış açısıyla ve bu düşünce tarzıyla ilgiyi hak eder.

KÜTAHYA ŞEHRİNİN XIX.YÜZYILA KADAR GELİŞİMİ

Şekil 1: XIX, Yüzyıla Kadar Kütahya Şehrinin Mahallelere göre gelişim seyri.

GÜNÜMÜZ KÜTAHYA ŞEHRİNİN MAHALLELER İTİBARIYLA GELİŞİMİ

Şekil 2: Günümüzde Kütahya Şehrinin Mahallelere göre gelişim seyri.

KAYNAKLAR

Bayartan, Mehmet, 2005, "Osmanlı Şehirlerinde Bir İdari Birim: Mahalle", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, Sayı 13, s.94, İstanbul (18 Mart 2009)
http://www.istanbul.edu.tr/edebiyat/edebiyat/dekanlik/dergi/cd/Archives/number_13/13-06.pdf

Evliya ÇELEBİ, 1935, Evliya Çelebi Seyahatnamesi c:IX.

Göney, Süha, 2009, "Semt Çalışmaları: Vefa Semti Örneği", Bir Semte Vefa, Klasik Yayınları, sf. 47-54, İstanbul.

Kale, M. Akif, 1968, "XVII. Yüzyılda Kütahya Sancağı", İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yeniçağ Kürsüsü Basılmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul.

Varlık, Mustafa Çetin, 1981, "XVI. Yüzyılda Kütahya Şehri", VIII. Türk Tarih Kongresi, TTK Basımevi, c.II, sf.1483-1485, Ankara.

B.O.A. Kamil Kepeci Tasnifi, Kütahya Livasının Avarızhaneleri (1675), No:2693 s.2v.d.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8735, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8736, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8738, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8739, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8742, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8744, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8745, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8747, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8751, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8752, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8753, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8754, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8755, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8759, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8760, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8761, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8762, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8763, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8764, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8765, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8766, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8767, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8768, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8769, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8770, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8771, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8772, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8773, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8774, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8775, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.

B.O.A., TD.: (1260/1844), Defter No: 8776, Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Nefsi-i Kütahya.